

Ilie Rad

**CUM SE SCRIE
UN TEXT ȘTIINȚIFIC
DISCIPLINELE UMANISTE**

Ediția a III-a revăzută și adăugită

POLIROM
2023

© 2008, 2017, 2023 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700505

București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,

sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

RAD, ILIE

Cum se scrie un text științific: disciplinele umaniste / Ilie Rad. –

Ed. a 3-a. – Iași: Polirom, 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-973-46-9295-8

001.81

Printed in ROMANIA

Cuprins

| | |
|--|----|
| <i>Prefață la ediția a III-a</i> | 13 |
| <i>Prefață la ediția a II-a</i> | 17 |
| I. Importanța cunoașterii normelor și principiilor de redactare a unui text științific | 23 |
| 1. Importanța cercetării științifice | 23 |
| 1.1. Pregătirea cercetării | 26 |
| 1.2. Finalizarea cercetării | 26 |
| 1.3. Valorificarea rezultatelor cercetării | 27 |
| 2. Despre necesitatea redactării unui manual academic de profil | 29 |
| 3. Lucrările românești din domeniul tehnicii cercetării științifice | 32 |
| II. Trăsăturile stilului științific | 35 |
| 1. Funcțiile limbii | 35 |
| 2. Trăsăturile stilului științific | 36 |
| 2.1. Nivelul fonematic | 36 |
| 2.2. Nivelul morfematic | 37 |
| 2.3. Nivelul flexiunii verbale | 38 |
| 2.4. Nivelul sintactic | 38 |
| 2.5. Nivelul lexical | 39 |
| 3. Alte trăsături ale stilului științific | 40 |
| 3.1. Logica | 41 |
| 3.2. Obiectivitatea | 41 |
| 3.3. Precizia | 42 |

| | | |
|-------|--|----|
| 3.4. | Unitatea | 42 |
| 3.5. | Proprietatea termenilor | 44 |
| 3.6. | Claritatea | 44 |
| 3.7. | Concizia | 45 |
| 4. | Pluralul modestiei | 45 |
| 5. | Folosirea cuvintelor și a expresiilor străine. | 46 |
| III. | Structura unui text științific. | 53 |
| 1. | Titlul | 55 |
| 2. | Numele autorului | 57 |
| 3. | Introducerea (prefața) | 60 |
| 4. | Cuprinsul (conținutul) | 63 |
| 5. | Concluziile (încheierea). | 64 |
| 6. | Lista siglelor și abrevierilor | 64 |
| 7. | Bibliografia. | 64 |
| 8. | Materialul ilustrativ | 65 |
| 9. | Lista ilustrațiilor | 65 |
| 10. | Rezumatul | 65 |
| 11. | Indicele de nume, de persoane etc. | 67 |
| 12. | Cuprinsul (tabla de materii, sumarul). | 67 |
| 13. | Textele ocazionale | 69 |
| 13.1. | Mottoul | 69 |
| 13.2. | Dedicația | 70 |
| 14. | Jalonarea textului | 71 |
| | <i>Bibliografie specială.</i> | 74 |
| IV. | Speciile textului științific. | 75 |
| 1. | Nota | 76 |
| 2. | Recenzia. | 77 |
| 3. | Referatul. | 78 |
| 4. | Articolul | 79 |
| 5. | Studiul | 79 |
| 6. | Prolegomena | 81 |
| 7. | Tratatul. | 81 |

| | | |
|--------|---|-----|
| 8. | Compendiul | 82 |
| 9. | Manualul | 83 |
| 10. | Eseul | 84 |
| 11. | Comunicarea științifică | 85 |
| 12. | Prelegerea | 86 |
| 13. | Teza de doctorat | 86 |
| 14. | Teza de licență | 89 |
| 15. | Lucrarea de grad | 90 |
| | <i>Bibliografie specială</i> | 91 |
| | | |
| V. | Aparatul critic al unei lucrări științifice | 93 |
| 1. | Preambul | 93 |
| 2. | Motivația referințelor critice | 94 |
| 2.1. | Indicarea surselor diverselor citate | 94 |
| 2.2. | Trimiterile externe | 95 |
| 2.3. | Trimiterile interne | 96 |
| 2.4. | Introducerea unui citat | 96 |
| 2.5. | Notele de conținut | 96 |
| 2.6. | Corectarea unor erori | 97 |
| 2.7. | Traducerea unor citate | 97 |
| 2.8. | „Plata unor datorii” | 98 |
| 3. | Trimiterile bibliografice | 99 |
| 3.1. | Trimiterile bibliografice în note de subsol | 99 |
| 3.1.1. | Informațiile din notele de subsol | 101 |
| 3.1.2. | Prescurtările utilizate | 106 |
| 3.2. | Trimiterea numerică | 111 |
| 3.3. | Trimiterile în text | 112 |
| 4. | Trimiterile la dicționare | 115 |
| 5. | Citatele din Biblie | 116 |
| 6. | Sursele de pe internet | 116 |
| 7. | Sursele din arhive | 117 |
| 8. | Tehnica citatului în textul științific | 117 |
| 9. | „Avertismente, capcane, uzanțe” | 125 |
| | <i>Bibliografie specială</i> | 126 |

| | |
|--|-----|
| VI. Exigențele punctuației | 127 |
| 1. Preliminarii. | 127 |
| 2. Definirea punctuației. | 129 |
| 3. Importanța punctuației | 130 |
| 4. Punctuația și ortografia | 131 |
| 5. Semnele de punctuație | 132 |
| 5.1. Punctul | 132 |
| 5.2. Semnul întrebării | 136 |
| 5.3. Semnul exclamării | 138 |
| 5.4. Virgula. | 139 |
| 5.4.1. Folosirea virgulei în propoziție. | 140 |
| 5.4.2. Folosirea virgulei în frază. | 142 |
| 5.5. Punctul și virgula | 144 |
| 5.6. Două puncte | 145 |
| 5.7. Semnele citării (ghilimelele) | 146 |
| 5.8. Linia de dialog sau de pauză | 148 |
| 5.9. Paranteza. | 149 |
| 5.10. Punctele de suspensie | 150 |
| 5.11. Cratima (liniuța de unire sau de despărțire). | 150 |
| 5.12. Bara oblică | 151 |
| 5.13. Tilda | 152 |
| 5.14. Asteriscul | 152 |
| <i>Bibliografie specială</i> | 153 |
| VII. Bibliografia | 155 |
| 1. Preliminarii. | 155 |
| 2. Clasificarea bibliografiilor | 156 |
| 2.1. Bibliografia generală. | 156 |
| 2.2. Bibliografia specială | 157 |
| 2.3. Bibliografia signalitică | 157 |
| 2.4. Bibliografia analitică. | 158 |
| 2.5. Bibliografia unui autor | 159 |
| 3. Organizarea repertoriului bibliografic. | 159 |
| 3.1. Bibliografia redactată în ordinea alfabetică a autorilor | 159 |
| 3.2. Bibliografia cronologică sau retrospectivă | 160 |

| | | |
|-------|---|-----|
| 4. | Norme de redactare a bibliografiei. | 161 |
| 5. | Tehnoredactarea bibliografiei. | 169 |
| 6. | Comentarii la unele modele de bibliografii. | 171 |
| | <i>Bibliografie specială.</i> | 181 |
| VIII. | Redactarea indicelui. | 183 |
| 1. | Importanța indicelui într-o lucrare științifică | 183 |
| 2. | Redactarea indicelui | 184 |
| 2.1. | Inventarierea | 185 |
| 2.2. | Ordonarea alfabetică | 186 |
| 2.3. | Ordonarea numerică. | 187 |
| 3. | Tipologia indicelui | 187 |
| 3.1. | Indicele de autori. | 187 |
| 3.2. | Indicele de nume. | 190 |
| 3.3. | Indicele de localități | 197 |
| 3.4. | Indicele de cuvinte. | 198 |
| 3.5. | Indicele de materii | 199 |
| 4. | Locul indicelui în sumarul unei lucrări. | 200 |
| 5. | Tehnoredactarea indicelui | 200 |
| 6. | Comentarii la unele modele de indici | 201 |
| | <i>Bibliografie specială.</i> | 205 |
| IX. | O problemă dificilă: transcrierea textelor | 207 |
| 1. | Preliminarii. | 207 |
| 2. | Exemple de transcrieri greșite | 210 |
| 3. | Principii de transcriere a textelor. | 214 |
| 3.1. | Păstrarea particularităților fonetice. | 215 |
| 3.2. | Păstrarea particularităților morfologice. | 219 |
| 3.3. | Păstrarea particularităților lexicale | 219 |
| | <i>Bibliografie specială.</i> | 225 |
| X. | Originalitate și plagiat | 227 |
| 1. | Considerații generale | 227 |
| 2. | Definirea plagiatului | 230 |
| 3. | Autoplagiatul | 232 |

| | | |
|-------|---|-----|
| 4. | Tipologia plagiatului | 235 |
| 4.1. | Plagiatul de tip „copy-paste” | 235 |
| 4.2. | Plagiatul de tip „mozaic” | 236 |
| 4.3. | Plagiatul de tip traducere | 236 |
| 4.4. | Plagiatul disimulat | 237 |
| 4.5. | Plagiatul de idei | 238 |
| 4.6. | Plagiatul de tip ChatGPT. | 239 |
| 5. | Plagiatul studențesc. | 239 |
| 6. | Concluzii | 244 |
| | <i>Bibliografie specială.</i> | 247 |
| XI. | Corectura textului științific | 249 |
| 1. | Exigențe sporite în corectarea textului științific. | 249 |
| 2. | Comedia erorilor de tipar | 253 |
| 3. | Erori de tipar cu intenții stilistico-satirice | 258 |
| 4. | Rolul calculatorului în corectarea greșelilor de literă | 260 |
| 5. | Corectura standard | 261 |
| 6. | Tipuri de greșeli și modul lor de corectare. | 263 |
| 6.1. | Înlocuirea unei/unor litere | 264 |
| 6.2. | Eliminarea unei/unor litere | 264 |
| 6.3. | Eliminarea unui cuvânt sau a unui grup de cuvinte | 264 |
| 6.4. | Apropierea unor litere într-un cuvânt sau a unor cuvinte într-un enunț. | 264 |
| 6.5. | Despărțirea a două litere sau cuvinte | 265 |
| 6.6. | Inversarea locului a două sau mai multor litere într-un cuvânt sau inversarea a două sau mai multor cuvinte într-un enunț | 265 |
| 6.7. | Mutarea în alt loc a unui cuvânt sau a unui pasaj. | 265 |
| 6.8. | Introducerea unui nou alineat într-un text | 265 |
| 6.9. | Eliminarea unui alineat dintr-un text | 266 |
| 6.10. | Schimbarea corpului sau a caracterului literelor dintr-un cuvânt | 266 |
| | <i>Bibliografie specială.</i> | 266 |

| | |
|---|-----|
| XII. Noțiuni de tehnoredactare | 269 |
| 1. Preliminarii. | 269 |
| 2. Formatul lucrării | 270 |
| 3. Mărimea rândului | 271 |
| 4. Alegerea corpului de literă | 271 |
| 5. Formatul de text | 272 |
| 6. Formatul ramelor albe ale paginii | 272 |
| 7. Textul scris. | 273 |
| 7.1. Alineatul | 274 |
| 7.2. Paragraful | 275 |
| 7.3. Alinierea paragrafelor | 276 |
| 7.4. Evidențierile în text | 278 |
| 8. Coloncifra. | 279 |
| 9. Colontitul | 279 |
| 10. Tabla de materii | 280 |
| Anexă | 281 |
| <i>Bibliografie specială.</i> | 285 |
| XIII. Lucrarea de licență. | 287 |
| 1. Date generale despre licență | 287 |
| 2. Structura lucrării de licență | 288 |
| 2.1. Coperta | 288 |
| 2.2. Pagina de titlu | 289 |
| 2.3. Sumarul | 290 |
| 2.4. Lista de sigle și abrevieri | 290 |
| 2.5. Introducerea | 290 |
| 2.6. Cuprinsul (conținutul). | 291 |
| 2.7. Concluziile. | 293 |
| 2.8. Bibliografia | 293 |
| 2.9. Site-ografia. | 296 |
| 2.10. Aparatul critic (notele) | 296 |
| 2.11. Indicele de nume | 296 |
| 2.12. Anexele | 297 |
| 3. Reguli de redactare a lucrării de licență. | 298 |
| 3.1. Formatul | 298 |
| 3.1.1. Formatul de text. | 298 |

| | |
|---|-----|
| 3.1.2. Spațierea rândurilor | 299 |
| 3.1.3. Fontul utilizat | 299 |
| 4. Reguli la susținerea lucrării de licență | 301 |
| 4.1. Generalități | 301 |
| 4.2. Sugestii pentru prezentarea în PowerPoint. | 302 |
| 5. Evaluarea lucrării de licență. | 302 |
| Anexe | 304 |
| <i>Bibliografie generală.</i> | 309 |

5. Citatele din Biblie

Atunci când în lucrările științifice vrem să reproducem citate din Biblie, vom indica mai întâi titlul cărții respective, urmat de cifra care indică, în cadrul acesteia, capitolul, apoi cifrele cu care sunt numerotate versetele: Ioan, 6, 12-16; Matei, 8, 9-13; Petru, 2, 15-20.

Așa cum se știe, traduceriile Bibliei diferă între ele, mai ales din punct de vedere stilistic. Dacă ținem la o anumită versiune, vom trece la bibliografie ediția care ne interesează, cu toate datele necesare.

6. Sursele de pe internet

În ultimii ani, internetul a devenit o sursă inepuizabilă de documentare, la care recurg mai ales tinerii. Manualele românești de profil nu tratează încă problema referințelor luate de pe internet. În SUA a apărut, de pildă, *The Columbia Guide to Online Style*, ediția a II-a, avându-i ca autori pe Janice R. Walker și Todd Taylor. În ciuda inconvenientelor pe care le prezintă, trebuie să admitem că documentarea de pe internet este perfect valabilă, dacă indicăm și aici adresa de unde am cules informația.

Vom proceda ca și când ar fi vorba despre un articol publicat într-o revistă, menționând între paranteze rotunde data accesării site-ului respectiv: Ilie Rad, „The Stylistics of Censorship”, <http://politoubbcluj.ro/EAST> (15 martie 2002); ***, „Mitropolitul Bartolomeu denunță «criza zilelor noastre»”, <http://monitor-cultural.com/> (23 decembrie 2007). Data accesării articolului respectiv trebuie menționată în eventualitatea că pagina citată de pe internet a fost ulterior ștearsă.

La fel se procedează și în cazul cărților postate pe internet: Ilie Rad, „Întâlnire» târzie cu Raoul Șorban”, în *Patriarbul ardelean*, <http://raoulsorban.wordpress.com> (2 ianuarie 2008). De remarcat faptul că, în cazul revistelor sau al cărților electronice, uneori, nu se poate indica pagina, care nu este precizată în această variantă.

Așa cum spuneam, în străinătate au apărut deja multe lucrări ce reglementează citarea surselor luate de pe internet. Informații suplimentare în acest sens se pot găsi la adresa: <http://library.ubc.ca/hss/citelso.html>.

7. Sursele din arhive

Lucrările care se bazează pe cercetări de arhivă citează multe documente din arhive, care nu sunt publicate. În asemenea situații, trebuie indicată denumirea oficială a instituției, localitatea, numele fondului, numărul dosarului, al documentului și al paginii din dosar (unele documente prelucrate din arhive au paginile numerotate). Exemplu: Arhivele Naționale București, Fondul Ministeriului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Moldova, Dosar 164/1860, vol. III, f. 72-74.

8. Tehnica citatului în textul științific

Conform *DEX*-ului (*s.v. citat*), *citatul* este „un fragment dintr-o lucrare scrisă, reprodus întocmai și de obicei cu indicarea exactă a izvorului, în scopul de a întări și a ilustra o idee sau o argumentare”. Citatul este utilizat deopotrivă în textul literar, ca și în cel științific, fiindcă în niciunul din cele două domenii

de manifestare a spiritului uman nu poate exista originalitate absolută. Concepția romantică despre originalitatea demiurgică a creatorului a fost de mult abandonată.

Citatele se pot împărți în două categorii, după locul pe care îl ocupă în text și după legătura care există între text și citat:

- a) în cadrul textului;
- b) separat de text.

Citatul din cadrul textului, integrat fluxului „narativ”, se evidențiază doar cu ajutorul ghilimelelor:

Constantin Noica l-a numit pe Eminescu „poetul marilor tristeți”, o formulă care depășește metaforele banalizate deja („Luceafărul poeziei românești”, „bardul de la Ipotești” etc.).

Citatul din cadrul textului se culege, după cum se vede și în exemplul dat, cu aceeași literă ca și textul de bază. O veche recomandare preciza:

Citatele din cadrul textului se culeg cu literă de evidențiere: aldine, dacă sunt scurte; spațioase, dacă nu cuprind mai mult de două-trei cuvinte; cursive albe, dacă sunt lungi (*Tehnoredactarea...*, 1954, p. 47).

Această recomandare trebuie abandonată din două motive: mai întâi, pentru că citatul din text oricum este evidențiat prin ghilimele; în al doilea rând, presupunând că în citat vrem noi înșine să facem sublinieri, respectiv să scriem cu italice anumite cuvinte, s-ar produce o confuzie cu citatul scris deja cu italice.

Citatele separate de text pot fi culese cu același tip de literă ca și textul de bază, dar cu un corp mai mic. În ceea ce privește tehnoredactarea propriu-zisă, ea se poate realiza în două feluri:

- cu *intrând*, spațiul acestuia putând coincide cu cel care sugerează alineatul (cum sunt tehnoredactate în această carte);
- fără *intrând*, dar lăsând un spațiu între citat și textul de bază.

Observație

Indiferent despre ce citat este vorba, trebuie să ținem seama de următoarele reguli:

- a) dacă într-un citat vrem să evidențiem prin subliniere anumite cuvinte, care în original nu sunt subliniate, imediat după evidențiere, se culege, între paranteze rotunde: (subl. n., I.R.), așadar „sublinierea mea” sau „sublinierea noastră”, după care urmează inițialele autorului;
- b) dacă citatul reproduce doar un fragment din pasajul respectiv, părțile omise se evidențiază prin trei puncte așezate în interiorul unei croșete: [...]. Nu recomand folosirea numai a punctelor de suspensie, pentru că s-ar putea ca acestea să aparțină autorului însuși, creându-se astfel o confuzie. Pentru cei inițiați, croșeta are deja semnificația unui cuvânt sau fragment omis.

Spre deosebire de alte domenii ale creației, textul științific cere cele mai multe exigențe privind utilizarea citatului. De aceea, și acuzațiile de plagiat s-au produs mai ales în cazul *textelor scrise*, nu în domeniul creației plastice, de pildă. Cu totul altfel stă problema în cazul textului științific. De aceea, în acest caz, trebuie să respectăm cele zece reguli stabilite de Umberto Eco:

Regula 1. Fragmentele din alte lucrări, care fac obiectul analizei noastre critice, trebuie citate cu o „rezonabilă amplexare”. Dacă citatul supus analizei depășește o jumătate de pagină, se recomandă ca textul să fie reprodus *in extenso* în appendice, în anexe, urmând să cităm numai fraza care ne interesează pentru analiză. În lucrarea mea, *Stilistică și mass-media*, după capitolul privind *repetiția*, am reprodus *in extenso* un inventar de repetiții realizat de un cadru didactic din Târgu Mureș, după ce i-am cerut, evident, aprobarea, astfel încât cititorii să poată observa amplexarea acestui fenomen.

Regula 2. Când cităm din literatura critică, trebuie să alegem citate care aduc ceva nou, care confirmă, cu autoritatea autorului lucrării citate, afirmațiile noastre. Ideea este să nu folosim citate inutile. Exemplu: „Așa cum spunea Marx, «uneltele perfecționate conduc la creșterea productivității muncii»” sau exemplul dat de Eco: „Comunicațiile de masă constituie, cum spunea McLuhan, «unul din fenomenele centrale ale timpului nostru»”. Analizând cele două citate, vom vedea că ele conțin afirmații de domeniul evidenței, pe care oricine le-ar fi putut face, deci nu este nevoie să invocăm autoritatea celor doi autori. Dacă vrem totuși să arătăm că afirmațiile de mai sus nu ne aparțin, putem recurge la câteva formule consacrate în astfel de situații: *s-a spus nu o dată, se știe că...*, *s-a încetățenit opinia că...* etc.

Regula 3. Când evocăm un citat, se presupune că împărtășim ideea autorului respectiv. Desigur, asta nu înseamnă că, în cursul unei demonstrații, nu putem invoca un citat doar pentru a polemiza cu autorul acestuia. Polemicile sunt foarte frecvente în știință (istorie, gramatică ș.a.), unde au loc numeroase dispute.

Regula 4. La orice citat trebuie să indicăm cu maximă rigoare sursa, care poate fi tipărită, electronică sau manuscrisă. Indicarea sursei poate fi făcută în trei modalități:

- a) sistemul expunerii și trimiterea la nota de subsol (sistemul autor-citat);
- b) sistemul autor-dată, cu mențiunea că bibliografia trebuie redactată cu maximă rigoare;
- c) printr-o simplă paranteză, în care precizăm doar numărul paginii, în cazul în care este vorba despre o analiză critică a unei lucrări. De exemplu, dacă ne-am propus să scriem o teză despre *Constituția României*, vom indica o singură dată detaliile bibliografice, urmând ca la viitoarele citate să indicăm doar pagina din ediția citată.

Regula 5. Trimiterile la sursele importante trebuie făcute apelând la cea mai bună ediție critică. De pildă, pentru a folosi citate din opera lui Eminescu, se recomandă să recurgem la ediția Perpessicius, dacă îl cităm pe Blaga, vom utiliza ediția lui George Gană, pentru citatele din Rebreanu se recomandă ediția Nicolae Gheran etc. Desigur, putem utiliza și ediții de popularizare, care sunt mai la îndemâna noastră, dar numai după ce ne-am convins că ele reproduc textele după edițiile cu adevărat științifice. Pentru autorii contemporani, care pot aduce modificări de la o ediție la alta, se recomandă să folosim ultima ediție – dacă se poate –, care poartă pe pagina de titlu mențiunea *ne varietur* (expresie latinească ce desemnează, așa cum am văzut, ediția la care nu se schimbă nimic). Romanul *Pânza de pătanjen* al Cellei Serghi, de pildă, poartă pe ultima ediție această mențiune. E adevărat că foarte puține ediții fac asemenea precizări, de care ar trebui să se țină seama în procesul reeditării. Un exemplu concludent îl reprezintă lucrarea Ioanei Em. Petrescu, *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*, apărut la Editura Minerva, în 1989. Această lucrare trebuia să se intituleze *Eminescu, poet tragic*, titlu ce nu a fost acceptat de cenzura vremii, căreia imaginea unui Eminescu tragic nu îi convenea. După Revoluție, lucrarea a fost reeditată de Ioana Both, în colecția „Eminesciana” a Editurii Junimea din Iași, cu titlul inițial. Totuși, când a apărut cea de-a treia ediție, la Editura Paralela 45, editoarea, Irina Petraș, a folosit prima ediție!

Regula 6. Atunci când se studiază un autor străin, citatele trebuie să fie în limba inițială, regulă care se recomandă când e vorba despre opere literare, unde nuanța unei traduceri este foarte importantă. Rămâne la aprecierea autorului dacă traduce sau nu aceste citate. Unii autori le traduc în note, alții imediat după citat, între paranteze. Așa procedează, de pildă, Stelian Tănase în jurnalul său *NY vs. LA*, unde folosește multe citate